

Cristopher Lasch

ΠΡΟΟΔΟΣ: Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

ΟΥΤΕ Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΟΥΤΕ Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ, που είναι ο σημαντικότερος αντίπαλός του, δεν φαίνεται ότι μπορούν να προσφέρουν μεγάλες ελπίδες για τη λύση των ογκωδών προβλημάτων που απειλούν να μας συντρίψουν. Εξαιτίας αυτού αναζωπυρώθηκε το ενδιαφέρον για μια τρίτη θέση, που εκδηλώθηκε στις μελέτες για τον κοινωνικό ανθρωπισμό, τον κοινοτισμό κι άλλες βυθισμένες παραδόσεις κοινωνικού κριτικισμού οι οποίες επισκιάστηκαν από τις κυριαρχούσες παραδόσεις που προέρχονται από τον Διαφωτισμό. Η έρευνα για έναν τρίτο δρόμο, ούτε μαρξιστικό ούτε φιλελεύθερο, αντανακλά τον αυξανόμενο φόβο ότι οι άνθρωποι δεν ελέγχουν πλέον τη ζωή τους.

Μπορούμε να φανταστούμε μια πειστική εναλλακτική λύση στις ιδεολογίες που διαμόρφωσαν το μοντέρνο κόσμο αλλά και με τι θα έμοιαζε μια τέτοια εναλλακτική λύση μόνον εάν κατανοήσουμε πού ακριβώς έσφαλαν οι παρωχημένες ιδεολογίες. Η άποψή μου είναι ότι οι ρίζες των δυσκολιών εστιάζονται στην κοινή μας εμπιστοσύνη στην ιδέα της προόδου --κι αυτό εξηγεί γιατί είμαι ριζικά αντίθετος στην υποστήριξη μιας νέας θέσης που συνεχίζει να αυτοπροσδιορίζεται ως «προοδευτική». Στη θέση αυτή δεν υπάρχει τίποτε άλλο πέραν από σύγχυση.

Το πρώτο πράγμα που χρειάζεται να καταλάβουμε είναι ότι η ελπίδα δεν απαιτεί μια πίστη στην πρόοδο. Απαιτεί μια πίστη στη δικαιοσύνη: η πεποίθηση ότι ο αμαρτωλός θα υποφέρει, ότι οι άδικοι θα τιμωρηθούν, ότι η υποκείμενη τάξη πραγμάτων δεν προσβάλλεται ατιμώρητα. Η ελπίδα υπαινίσσεται μια βαθιά εδραιωμένη εμπιστοσύνη στη ζωή, η οποία φαίνεται παράλογη σε όσους τη στερούνται. Η ελπίδα, πέραν αυτού, μας βοηθά πολύ περισσότερο να βρούμε την πορεία πλεύσης μέσα στη φουρτουνιασμένη θάλασσα απ' ό,τι η πίστη στην πρόοδο, χωρίς να μας εμποδίζει να περιμένουμε το χειρότερο. Αντίθετα, εκείνοι που ελπίζουν είναι πάντοτε προετοιμασμένοι για το χειρότερο. Η εμπιστοσύνη τους στη ζωή δεν θα άξιζε και πολλά εάν δεν είχε επιβιώσει των απογοητεύσεων του παρελθόντος, ενώ η γνώση τους ότι το μέλλον θα φέρει κι άλλες απογοητεύσεις αποδευκνεί τη συνεχή ανάγκη για ελπίδα. Οι πιστοί της προόδου, από την άλλη πλευρά, μολονότι αρέσκονται να αυτοαναγορεύονται σε κόμμα της ελπίδας, πρακτικά τη χρειάζονται λιγότερο, εφόσον έχουν την

ιστορία με το μέρος τους. Η απουσία της ελπίδας, ωστόσο, τους καθιστά ανίκανους για πνευματική δράση. Η απροβλεψία, μια τυφλή πίστη ότι τα πράγματα θα πάνε προς το καλύτερο χρησιμεύει σαν ένα φτωχό υποκατάστατο των διαψευσμένων παραισθησών τους.

Αυτή η φαταλιστική αισιοδοξία, αυτή η σιγουριά ότι η ιστορία εργάζεται υπέρ του διαφωτισμού, της ισότητας και της ατομικής ελευθερίας ήταν η πηγή της πασίγνωστης μαρξιστικής αδιαφορίας για την ηθικότητα των μέσων και των σκοπών — το θέμα που ταλαιπώρησε όσους πίστευαν ότι η πρόοδος ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, ένα διπρόσωπο αγαθό. Για τους μαρξιστές η επιλογή των μέσων ήταν απλή: οτιδήποτε επιτάχυνε την προλεταριακή επανάσταση. Οι «φυσικοί νόμοι του καπιταλισμού», είπε ο Μαρξ, εργάζονται «με σιδερένια αναγκαιότητα προς αναπόφευκτα αποτελέσματα». Αυτό δεν σήμαινε ότι κάθε έθνος έπρεπε να περάσει από ένα αστικό στάδιο στην πορεία προς το σοσιαλισμό. Όταν οι Μπολσεβίκοι κατέλαβαν την εξουσία μπορούσαν να επικαλούνται τη δήλωση του Μαρξ ότι η Ρωσία θα μπορούσε «να αποκτήσει τους καρπούς με τους οποίους η καπιταλιστική παραγωγή εμπλούτισε την ανθρωπότητα χωρίς να περάσει από το καπιταλιστικό καθεστώς». Χωρίς ωστόσο μια αστική επανάσταση, το σοσιαλιστικό καθεστώς θα έπρεπε να αναλάβει από μόνο του το έργο του καπιταλισμού, αρχίζοντας από την απαλλοτρίωση της αγροτιάς: τελικά αυτή η λογική κατέληξε στη Σοβιετική Ένωση να γίνει αποχρών λόγος του Σταλινισμού. Η απόληξη του μαρξιστικού σχήματος της ιστορίας ήταν ότι κάποια πράγματα θα έπρεπε να συμβούν αναγκαστικά είτε υπό την αιγίδα των αστών είτε των «προλετάρων»: η καταστροφή της παλιάς γαιοκτητικής αριστοκρατίας: η άνοδος μιας νέας τάξης στη θέση της: η «εκμηδένιση» της παραγωγής μικρής κλίμακας: ο μετασχηματισμός των αγροτών και των βιοτεχνών σε μισθωτούς εργάτες: η αντικατάσταση της κοινοτικής, πατριαρχικής και «ειδυλλιακής» διευθέτησης από συμβατικές διευθετήσεις: η άνοδος ενός νέου ατομισμού στην προσωπική ζωή: η κατάρρευση της θρησκείας και η διάδοση των επιστημονικών σχημάτων σκέψης: η απομάγευση της εξουσίας. Μια σειρά τέτοιου είδους εξελίξεων επρόκειτο να συμβούν είτε κάποιος τις ήθελε είτε όχι και ανεξάρτητα από τι είδους ομάδες συνέβαινε να είναι υπεύθυνες για το κράτος σε κάθε δεδομένη στιγμή. Ο πολιτικός φιλόσοφος Jon Elster έγραψε ότι η μαρξική θεωρία της ιστορίας ήταν «παράξενα εξαιλωμένη». «Εργαζόμενη παλινδρομικά, ξεκίνησε από το τέλος και κατέληξε στις προϋποθέσεις: έτσι μπορούσε να καταστήσει περιττούς τους δρώντες και τις προθέσεις τους». Επειδή μπορούσε να καταστήσει περιττούς τους δρώντες, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, μπορούσε ν' αφήσει κατά μέρος ζητήματα πολιτικής και ηθικότητας.

Σύμφωνα με τον Μαρξ ο σοσιαλισμός θα συμφιλίωνε το άτομο και την κοινωνία επειδή αντιπροσώπευε μια «ανώτερη σύνθεση» μεταξύ ατομικισμού και «οργανικής ενότητας». Ο Elster, ένας συμπαθής κριτικός, βρίσκει την «άνευ διακρίσεων αλληλεγγύη» που οραματίστηκαν ο Μαρξ κι ο Ένγκελς μη πειστική και εν μέρει ανησυχητική. Ο Elster υποστηρίζει ότι «ο κόσμος χρειάζεται μια ασφαλέστερη εστία αφοσίωσης και αλληλεγγύης από τη διεθνή κοινότητα των εργατών». Ο αλτροϊσμός ακμάζει σε «μικρές, σταθερές ομάδες» και «παραιναιάζει όταν ο κύκλος των ατόμων

επεκτείνεται». «Η άνευ οφέλους καλοσύνη» είναι ασυμβίβαστη με την «προσωπική σκευαυότητα και τη δύναμη του χαρακτήρα». Αλλά ο Μαρξ δεν θα μπορούσε να αναγνωρίσει την αξία των μικρών, σταθερών ομάδων χωρίς να θυσιάσει τη μονογραμμική του θεωρία της προόδου, σύμφωνα με την οποία η ιστορία κινείται αναπόφευκτα προς την κατεύθυνση των όλο και περισσότερο περιεκτικών μορφών αλληλεγγύης.

Η φιλελεύθερη θεωρία της προόδου, από την άλλη πλευρά, είναι λιγότερο άκαμπτη και ευκολότερα, κατά συνέπεια, συμφιλίωσιμη, όπως φαίνεται, με τις αποδείξεις ότι η ιστορία δεν κινείται πάντοτε προς μία κατεύθυνση. Δεν ήταν η εκκοσμίκευση της χριστιανικής πίστης στη Θεία Πρόνοια που ανέδειξε την ιδέα του δέκατου όγδοου αιώνα για την πρόοδο, όπως συχνά υποστηρίχθηκε, αλλά η σαφέστερη διαβεβαίωση ότι οι ορέξεις του κόσμου, που καταδικάστηκαν στο παρελθόν σαν πηγή κοινωνικής αστάθειας και προσωπικής δυστυχίας, θα μπορούσαν να κινήσουν την οικονομική μηχανή —όπως ακριβώς η ακόρεστη περιέργεια του κόσμου κίνησε το επιστημονικό εγχείρημα— και έτσι να εξασφαλίσουν μια ατέλειωτη επέκταση των παραγωγικών δυνάμεων. Η ηθική αποκατάσταση της επιθυμίας επέφερε μια νέα αίσθηση των δυνατοτήτων που υπήρχαν, οι οποίες έγιναν γνωστές από την πρακτική της νέας επιστήμης της πολιτικής οικονομίας κι όχι από τον ασαφή ουτοπισμό του γαλλικού διαφωτισμού.

Σύμφωνα με τον Άνταμ Σμιθ, ο αυτοπαραγόμενος χαρακτήρας των αναδυομένων προσδοκιών, των εσχάτως επίκτητων αναγκών και προτιμήσεων, και των νέων σταθερών προσωπικής άνεσης διέρρηξε τον παλιό κύκλο κοινωνικής ακμής και παρακμής και προκάλεσε μια νέα μορφή κοινωνίας, ικανής για απεριόριστη επέκταση.

Η αποφασιστική ρήξη με παλιότερους τρόπους σκέψης συνέβη όταν οι ανθρώπινες ανάγκες άρχισαν να αντιμετωπίζονται όχι ως φυσικές ανάγκες αλλά ως ιστορικές, που αλλάζουν σταθερά; και κατά συνέπεια είναι ακόρεστες. Καθώς το πλεόνασμα των υλικών ανέσεων αυξανόταν, το επίπεδο άνεσης αυξανόταν επίσης και η κατηγορία των αναγκών κατέληξε να συμπεριλαμβάνει πολλά αγαθά που προηγουμένως θεωρούντο πολυτελή. Για τον Σμιθ η «ενιαία, σταθερή κι αδιάκοπη προσπάθεια του κάθε ανθρώπου να καλυτερεύσει την κατάστασή του» έγινε η «αρχή από την οποία παράγονταν πρωταρχικά η δημόσια και εθνική καθώς και η ιδιωτική αφθονία». Η υπεράσπιση των υψηλών μισθών από τον Σμιθ, ασυνήθιστη για την εποχή του, στηριζόταν στην προϋπόθεση ότι «ένα πρόσωπο το οποίο δεν μπορεί ν' αποκτήσει ιδικτησία δεν μπορεί να έχει άλλο συμφέρον από το να φάει τόσο περισσότερο και να εργαστεί τόσο λιγότερο όσο είναι δυνατό». Η ελπίδα πως θα βελτιώσει την κατάστασή του, από την άλλη πλευρά, θα ενθάρρυνε τον εργαζόμενο άνθρωπο του Σμιθ να ξοδέψει το εισόδημά του σε «πράγματα ανθεκτικότερα» (διαρκή αγαθά) από τη «φιλοξενία» και τις «γιορτές» που προτιμόνταν από τους πλούσιους: τα συσσωρευόμενα αποτελέσματα αυτού του είδους της δαπάνης, ακόμη κι αν αντανακλούσαν μια «ποταπή και εγωιστική διάθεση» θα μπορούσαν να συντηρήσουν ένα ολόκληρο έθνος βιομηχανικών εργατών.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΣΥΛΛΗΦΘΕΙ, όσον αφορά τη δική μας προοπτική, ως η περιοδική εξασθένηση και εγκατάλειψη αυτών των ιδεών, από τη μία πλευρά, και η περιοδική επαναανακάλυψή τους από την άλλη, από ένα μεγάλο αριθμό στοχαστών. Αποκορυφώθηκε στις προτάσεις των κείνσιανών, οι οποίοι έκαναν τις πλέον εκλε-

πτυσμένες απόπειρες σύνδεσης της κοινωνικής προόδου με την απεριόριστη επέκταση των καταναλωτικών απαιτήσεων. Η έννοια της προόδου, όπως οι οξυδερκέστεροι φιλελεύθεροι κριτικοί κατάλαβαν, μπορεί να τύχει υπεράσπισης έναντι ενός εκλεπτυσμένου κριτικισμού μόνον εάν ορίσουμε ως προϋπόθεσή της μια άνευ τέλους επέκταση των επιθυμιών, μια σταθερή άνοδο στο γενικό επίπεδο άνεσης και (που είναι το σημαντικότερο) τη συνεχή ενσωμάτωση νέων ομάδων στην κουλτούρα της κατανάλωσης. Μ' αυτή και μόνο τη μορφή η ιδέα της προόδου επιβίωσε των καταστροφών του εικοστού αιώνα. Οι πιο φανταχτερές εκδοχές της προοδευτικής πίστης, που έθεταν ως προϋπόθεση την τελειοποίηση της ανθρώπινης φύσης — με την απραγματοποίητη εξουσία του λόγου ή της αγάπης— κατέρρευσαν εδώ και καιρό, αλλά η φιλελεύθερη εκδοχή αποδείχτηκε εκπληκτικά ανθεκτική στους κλονισμούς που επανειλημμένα προκάλεσαν στη συγκαταβατική αισιοδοξία τα συμβάντα του εικοστού αιώνα.

Ο φιλελευθερισμός δεν ήταν ποτέ ουτοπικός, εκτός και αν ο εκδημοκρατισμός της κατανάλωσης είναι καθαυτός ένα ουτοπικό ιδανικό. Δεν έθεσε δύσκολες απαιτήσεις για την ανθρώπινη φύση. Δεν προϋπέθετε τίποτε περισσότερο επίπονο, όσον αφορά τα κίνητρα συμπεριφοράς, από ένα ευκρές προσωπικό συμφέρον. Προϋπέθετε ότι σχεδόν ο καθένας διεκδικεί το μερίδιό του στην αυξανόμενη παραγωγικότητα, τους υψηλότερους μισθούς, το μειωμένο ωράριο εργασίας και μια δημιουργικότερη χρήση του ελεύθερου χρόνου. Ο καπιταλισμός, είπε ο Horace Kallen, ο πολιτικός φιλόσοφος της κατανάλωσης, «ανέβασε το γενικό επίπεδο ζωής... μετασχημάτισε τη σπάνη σε αφθονία, αφυπνίζοντας επιθυμίες που κανείς δεν είχε προηγουμένως, πολλαπλασιάζοντας τα λίγα σε πολλά, φέρνοντας όλο και περισσότερα διαφορετικά αγαθά σε περισσότερο κόσμο και σε χαμηλότερες τιμές, έτσι ώστε ότι ήταν προηγουμένως, εάν ήταν καθόλου, διαθέσιμο σε λίγους... ήταν τώρα προσιτό σε πολλούς από εκείνους που ενώ παρήγαγαν πολλά κατανάλωναν λίγα». Απέμενε μόνο να ολοκληρωθεί η καπιταλιστική επανάσταση κάνοντας τα «δώρα της σχόλης» διαθέσιμα σ' όλους. Για να αναγνωρισθεί καθολικά η επιθυμητότητα αυτού του σκοπού δεν απαιτείτο καμμία βελτίωση στην πνευματική ικανότητα: η πραγματοποίησή του δεν απαιτούσε ούτε τον αλτρουισμό ούτε την αυτοθυσία αλλά μόνον την προθυμία να υποταχθεί η άμεση ευχαρίστηση στη μακρόχρονη ειρήνη και ευμάρεια.

Ακόμη κι αυτό το λιγοστό επίπεδο πειθαρχίας, ωστόσο, αποδείχτηκε ότι ήταν δύσκολο να διατηρηθεί σε κοινωνίες που προωθούνταν από τις επιταγές της μαζικής κατανάλωσης. Στην αμερικανική πολιτική, το είδος ενός ευφυούς συντηρητισμού το οποίο θα συμφιλιώνε τις επιχειρηματικές τάξεις με την ανάγκη για κοινωνική δικαιο-

σύνη είναι ξεκάθαρα σε παραομή, ίσως επειδή οι απαιτήσεις για μεταρρύθμιση που ακούγονται από κάτω εξασθενίζουν όλο και περισσότερο. Κατά τη διάρκεια της περιόδου της μεταρρύθμισης, πολιτικοί άνδρες με φαντασία όπως ο Theodore Roosevelt, ο Woodrow Wilson και ο Franklin D. Roosevelt, μπορούσαν να παραθέτουν τις ριζοσπαστικές πιέσεις που πλαισιώνονταν από τους ποπουλιστές, τους σοσιαλιστές και τις αγωνιστικές εργατικές ενώσεις ως ένα ελατήριο για την εφαρμογή μετριοπαθέστερων μεταρρυθμίσεων. Για μια ποικιλία λόγων, ωστόσο, έγινε όλο και δυσκολότερο ν' ακουστούν οι λαϊκές απαιτήσεις. Τα τρίτα κόμματα αποδυναμώθηκαν περισσότερο από το σύνθησε· η παγίωση του τύπου σε μια δρόακα γιγάντιων τραστ περιόρισε τις μικρές εφημερίδες και μείωσε την έκταση των πολιτικών διαφωνιών· η κυριαρχία της τηλεόρασης βοήθησε ακόμη περισσότερο αυτή την ομογενοποίηση της κοινής γνώμης· η ανάπτυξη του εκτελεστικού κλάδου της εξουσίας εις βάρος του νομοθετικού σώματος καθιστά τους κρατικούς λειτουργούς λιγότερο άμεσα υπεύθυνους στους λαϊκούς ψηφοφόρους, ενώ τα δικαστήρια, ο λιγότερο υπόλογος κλάδος της εξουσίας, προσέλαβαν ένα αυξανόμενο σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό της πολιτικής· και το σύστημα των άμεσων προκριματικών εκλογών, που θεσμοθετήθηκε με την ελπίδα ότι θα φέρει την κυβέρνηση πλησιέστερα στο λαό, είχε το αντίθετο αποτέλεσμα, αυξάνοντας τους οικονομικούς πόρους που ήταν αναγκαίοι για να στηθεί μια επιτυχής καμπάνια και μεταφέροντας την εκλογή των υποψηφίων από τους κομματικούς διαχειριστές περισσότερο στα mass media παρά στους ψηφοφόρους. Το αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών στη διαμόρφωση κυβέρνησης εμφανίζεται απόμακρο και απρόσιτο στο μέσο άνθρωπο και γίνεται εμφανές στην παραομή του ψηφίζειν, στη γενική πολιτική απάθεια και στη δυσπιστία προς την Washington, δυσπιστία την οποία η Νέα Δεξιά χειρίστηκε τόσο αποτελεσματικά.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΕΔΩΣΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ μικρότερη σημασία στα καθήκοντα του πολίτη απ' ότι στο δικαίωμα απόλαυσης των αγαθών της ζωής. Η λειτουργία του κράτους στηρίχτηκε στην εγγύηση αυτών των δικαιωμάτων. Δεν δημιούργησε πολίτες με παιδεία ούτε παρενέβη στο κυνήγι του ιδιωτικού οφέλους.

Η δημοκρατία (αν ποτέ ταυτιζόταν με το φιλελευθερισμό) ταυτίστηκε έτσι με μια δικαιότερη διανομή των αγαθών μάλλον παρά με την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή στη δημόσια ζωή. Μια καθολική βελτίωση του επιπέδου ζωής φαινόταν να δικαιώνει την επιλογή μιας διανεμητικής δημοκρατίας σε σχέση με τη συμμετοχική δημοκρατία. Η πρόσφατη ωστόσο εμπειρία φανερώνει ότι είναι αδύνατο, μακροπρόθεσμα, να επιτευχθεί η μία χωρίς την άλλη. Οι λίγοι ευνοημένοι δεν επιτρέπεται να γνωμοδοτούν ανεξέλεγκτα για τις ανάγκες των πολλών, έστω και αν, όπως οι Keynes και Kallen έδειξαν, τους ενδιαφέρει μακροσκοπικά να αυξηθεί το γενικό επίπεδο καταναλώσεως. Εάν σήμερα οι πολλοί απολαμβάνουν ανέσεις που προηγουμένως περιορίζονταν στους λίγους, αυτό συνέβη επειδή τους νίκησαν μέσω των δικών τους πολιτικών πρωτοβουλιών κι όχι επειδή οι πλούσιοι παρέδωσαν θεληματικά τα προνόμιά

τους ή επειδή η αγορά εξασφαλίζει αυτόματα αφθονία για όλους. Η παραομή της λαϊκής πρωτοβουλίας στην πολιτική, μαζί με την παραομή του ευφυούς συντηρητισμού, γεννά μια απειλητική εικόνα: η σταθερή πρόοδος προς την ισότητα, για να το θέσουμε μαλακά, δεν μπορεί πλέον να θεωρείται δεδομένη.

Ο φιλελευθερισμός προϋποθέτει τελικά τη δημιουργία μιας σφαιρικής αγοράς που εγκολλούται πληθυσμούς που αποκλείονταν προηγουμένως από κάθε λογική προσδοκία ευημερίας. Αλλά η πρόβλεψη ότι «αργά ή γρήγορα όλοι θα ευημερούμε», που ακουγόταν τόσο πειστικά μόνο λίγα χρόνια πριν, δεν φαίνεται πια πειστική. Η σφαιρική κυκλοφορία των καταναλωτικών αγαθών, των πληροφοριών και των πληθυσμών, αντί να κάνει τον καθένα εύπορο, βάθυνε το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών εθνών και γέννησε μια μαζική μετανάστευση στη Δύση, όπου οι νεοαφικνούμενοι διόγκωσαν την τεράστια στρατιά των ανέστιων, άνεργων, αναλφάβητων, τοξικομανών, αλητών και στερημένων πολιτικά δικαιώματα. Η παρουσία τους καταπονει τις υπάρχουσες πλουτοπαραγωγικές πηγές έως τη συντριβή τους. Οι ιατρικές και εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, οι υπηρεσίες επιβολής του νόμου, και η προσφορά εργασίας —χωρίς να μνημονεύσουμε την προσφορά φυλετικής ανοχής και καλής θέλησης, που δεν είναι ποτέ άφθονη κατ' αρχήν— όλα εμφανίζονται ανεπαρκή στο πελώριο έργο της αφομοίωσης αυτού που ουσιαστικά είναι ένα πλεόνασμα ή «υπεραφθονία» πληθυσμού, σύμφωνα με την ωμή εκφραστική βρεταννική έκφραση. Τα δηλητηριώδη αποτελέσματα της φτώχειας και των ρατσιστικών διακρίσεων δεν μπορούν να γκετοποιηθούν: κι αυτά επίσης κυκλοφορούν σε μια σφαιρική κλίμακα. «Όπως τα αποτελέσματα της βιομηχανικής ρύπανσης και του νέου συστήματος των σφαιρικών οικονομικών αγορών», γράφει η Susan Sontag, «η κρίση του AIDS είναι ένδειξη ενός κόσμου... στον οποίο κάθε τι που μπορεί να κυκλοφορήσει κυκλοφορεί» —καταναλωτικά αγαθά, εικόνες, σκουπίδια, αρρώστιες. Δεν εκπλήσσει ότι «το κοίταγμα στο μέλλον, που κάποτε συνδεόταν μ' ένα όραμα γραμμικής προόδου», μεταστράφηκε σύμφωνα με την Sontag, σ' ένα «όραμα καταστροφής», και ότι «ο,τιδήποτε μπορεί να περιγραφεί ως αλλαγή ορθά μπορεί ν' αντιμετωπιστεί ως πορεία προς την καταστροφή».

Η ουσία της επιχειρηματολογίας μου, όσον αφορά αυτό το σημείο, είναι ότι το καταναλωτικό πρόγραμμα δεν μπορεί να επιτύχει χωρίς λαϊκή συμμετοχή στη διακυβέρνηση και χωρίς μια τονισμένη έννοια της πολιτικής στράτευσης, που και τα δύο, ωστόσο, τείνουν να διαβρωθούν από την καταναλωτική έμφαση στις ατομικές ικανοποιήσεις (αλλά και εξίσου από πολλά άλλα χαρακτηριστικά της καταναλωτικής κουλτούρας). Σ' αυτό μπορούμε να προσθέσουμε ένα δεύτερο σημείο: ότι ο καταναλωτισμός απαιτεί μια σφαιρική αγορά και μια συνέχιση της τάσης προς την πολιτική συγκεντρωποίηση, ενώ η πολιτική συμμετοχή είναι πολύ περισσότερο αποτελεσματική σε μικρές κοινότητες όπου οι άνθρωποι αισθάνονται άμεσα υπεύθυνοι για τις πράξεις τους. Δεν βλέπω διέξοδο από αυτό το δίλημμα παρ' εκτός την επιλογή του ενός από τα δύο κέρατα, είτε την ισότητα ή την οικονομική ανάπτυξη, είτε την πολιτική συμμετοχή ή τον καταναλωτισμό. Δεν μπορούμε να τα έχουμε και τα δύο, και δεν υπάρχει κάποιο σημείο που θα μας επιτρέψει να ισχυριστούμε ότι

μπορούμε να συνδυάσουμε με κάποιο τρόπο την «κοινότητα» με μια ευρείας κλίμακας οργάνωση ή την πολιτική αναζωογόνηση με μία συνεχιζόμενη εμπιστοσύνη σε ένα όλο και πλουσιότερο επίπεδο ζωής.

ΠΕΠΟΙΘΗΣΗ ΜΟΥ ΟΤΙ Η ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ πλησιάζει το τέλος του δρόμου της και ότι θα πρέπει ν' αντιμετωπίσουμε σκληρά διλήμματα στο εγγύς μέλλον ενισχύεται από έναν άλλο παράγοντα, τις αυξανόμενες δηλαδή αποδείξεις ότι οι περιορισμένες πλουτοπαραγωγικές πηγές της γης δεν μπορούν να στηρίξουν μια απεριόριστη επέκταση του βιομηχανικού πολιτισμού σύμφωνα με τις σημερινές κατευθύνσεις. Ενώ η προσπάθεια να διατηρηθεί το επίπεδο ζωής που ήδη απολαμβάνουν τα βιομηχανικά έθνη χωρίς να το μοιράζονται με τον υπόλοιπο κόσμο θα ήταν παράλογη, η προσπάθεια να εξαχθούν τα δυτικά σταθμά θα σήμαινε πιθανά την εξάντληση των μη ανανεώμενων πλουτοπαραγωγικών πηγών, την αμετάστροπτη μόλυνση της γήινης ατμόσφαιρας, τη δραστική μεταβολή του κλίματός της και την καταστροφή, εν συντομία, του οικολογικού συστήματος από το οποίο εξαρτάται η ανθρώπινη ζωή. Ο Rudolph Bahro, μια ηγετική φυσιογνωμία για τους Δυτικογερμανούς Πράσινους, γράφει:

Ας φανταστούμε τι θα μπορούσε να συμβεί εάν η κατανάλωση πρώτων υλών και ενέργειας στην κοινωνία μας επεκτεινόταν στα τεσσεράμισι δισεκατομμύρια κόσμο που ζει σήμερα ή στα δέκα έως δεκαπέντε δισεκατομμύρια που θα υπάρχουν πιθανά αύριο. Είναι άμεσα φανερό ότι ο πλανήτης μπορεί να στηρίξει τέτοιους όγκους παραγωγής... μόνο για μια μικρή χρονική περίοδο.

Εάν ο Bahro έχει δίκιο, έχουμε δύο μόνον επιλογές: να καταστήσουμε τη Δύση, όσο ουδέποτε στο παρελθόν, μια όαση ευημερίας σε ένα ταλαιπωρημένο από τη φτώχεια κόσμο, οχυρώνοντας τους εαυτούς μας έναντι των γειτόνων μας· ή να αποδεχθούμε μια γενική μείωση του δικού μας επιπέδου ζωής. Εδώ χρειάζεται να υπογραμμιστεί, ότι καμία εναλλακτική λύση, δεν συμβιβάζεται με την ιδεολογία της προόδου.

Εάν υπάρχει κάποια αξία στην ελλιπή επιχειρηματολογία που παρουσιάστηκε εδώ σε αδρές γραμμές, είναι ότι αναφέρεται σ' ένα τελικό σημείο: την ανάγκη να διευκρινιστεί η κοινοτική κριτική του φιλελευθερισμού και ν' αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές συνέπειες χωρίς υπαναχωρήσεις. Υπό την προϋπόθεση ότι ο κοινοτισμός εμπεριέχει τα χαρακτηριστικά που του αποδίδουμε η κριτική αυτή δεν συνεπάγεται μια επιστροφή στο New Deal, την αναβίωση της προοδευτικής παράδοσης στην αμερικανική πολιτική αλλά την αποκήρυξη αυτής της παράδοσης. Συνεπάγεται την παραγωγή μικρής κλίμακας, τον εργατικό έλεγχο της βιομηχανίας, και τον κοινοτικό έλεγχο της εκπαίδευσης. Συνεπάγεται επίσης, νομίζω, μια προθυμία να υποστούμε τους κινδύνους μιας δημόσιας διαμάχης για την ηθικότητα και τη θρησκεία. Ο αποκλεισμός των ηθικών και θρησκευτικών θεμάτων από

την πολιτική έγινε ένα από τα τεκμήρια του φιλελευθερισμού και μία από τις προϋποθέσεις της οικονομικής προόδου. Μόνον όταν ο διαχωρισμός της εκκλησίας και του κράτους έβαλε ένα τέλος στους θρησκευτικούς πολέμους η Δύση κατόρθωσε να αφιερωθεί ολόψυχα στο θελκτικότερο έργο της αύξησης της παραγωγικότητας. Άπαξ και το κράτος έπαυσε να είναι ο φύλακας της θρησκευτικής ορθοδοξίας, μπορούσε να αναλάβει την πρωταρχική του λειτουργία — να κρατά δηλαδή την οικονομία σε κίνηση.

Η τιμή αυτής της πολιτικής, ωστόσο, ήταν να καταστεί ασήμαντος ο δημόσιος διάλογος. Ένας από τους λόγους που ο κόσμος δίνει σήμερα τόσο μικρή σημασία στην πολιτική, πέραν από το απρόσιτο των γραφειοκρατικών δομών που κυριαρχούν στην πολιτική ζωή, είναι ότι η πολιτική δεν κατόρθωσε να στραφεί σε θέματα που προέχουν από άποψη ηθικής σπουδαιότητας. Δεν θα κέρδιζαν τίποτε, λοιπόν, οι κοινοτιστές φωνάζοντας για την αναβίωση του πολιτικού πνεύματος ενόσω αποδοκιμάζουν τις προσπάθειες να πολιτικοποιηθούν θέματα ηθικά και θρησκευτικά που προκαλούν διαμάχες. Οι φιλελεύθεροι μπορούν να επιμένουν ότι τέτοια θέματα είναι προβλήματα ιδιωτικής επιλογής και κατά συνέπεια δεν ανήκουν στο δημόσιο, αλλά οι κοινοτιστές δεν απολαμβάνουν αυτή την πολυτέλεια. Εάν είναι σοβαροί θα πρέπει να χρησιμοποιούν το θρησκευτικό δίκαιο με τους δικούς του όρους, αναγνωρίζοντας ότι μία κοινότητα συνίσταται από ζωντανή δημόσια συζήτηση για τα θέματα που αληθινά την απασχολούν κι όχι από μια οικουμενική συμφωνία γι' αυτά. Ο Orestes Brownson είπε κάποτε: «Πάντοτε υποστηρίζω ότι υπάρχει πολύτιμη αλήθεια εκεί όπου διαφέρω από άλλους». Ο Brownson, ένας από τους οξυδερκέστερους κριτικούς του δέκατου ένατου αιώνα υπογράμμισε ότι ο διαχωρισμός της πολιτικής και της θρησκείας δεν οδήγησε πρακτικά στον αποκλεισμό της θρησκείας από τη δημόσια ζωή αλλά σε μια τυφλή, μη θρησκευτική πολιτική θρησκεία που βοήθησε να ενισχυθεί το κοινωνιοοικονομικό status quo. Όταν άσκησε κριτική στο διαχωρισμό θρησκείας και πολιτικής εννοούσε ότι οι ερωτήσεις που αφορούν το «ανθρώπινο πεπρωμένο» θα έπρεπε να γίνουν ζητήματα για δημόσια διαφωνία κι όχι ότι ένα νέο θρησκευτικό κατεστημένο θα έπρεπε να παρέχει αυταρχικές απαντήσεις. «Η ειρήνη είναι ένα αγαθό αλλά η δικαιοσύνη είναι σπουδαιότερη... Αυτή μας δίνει το θόρυβο και την έριδα της ζωής παρά η ειρήνη και η σιωπή του νεκροταφείου». Οι κοινοτιστές θα έκαναν καλά να βάλουν αυτά τα λόγια στην καρδιά τους.

Απόδοση στην ελληνική: Γ.Ν. Μερτίνας